

Nekaj malega o lastnini in še manj o trgu

Mag. Viktor
Žakelj

Zagotovo sta ključna elementa vsakega družbenoekonomskega sistema lastnina oziroma lastninski odnosi ter način povezovanja ekonomskih subjektov. Razvidno je, in zato ne kaže izgubljeni besed, da so ta čas ekonomsko najbolj učinkovite tiste družbe, ki uveljavljajo pluralizem lastnin in kjer je temeljni način povezovanja ekonomskih subjektov trg.

Če je tako in ne kaže dvomiti, da je, potem je primerno – zdi se mi – tudi v tej anketi zgoščeno in mediju primerno o tem zastaviti besedo. Odločil sem se za skrajno poenostavljeno razpravljanje v upanju, da me bodo (prav) razumeli, predvsem pa zato, da bom koga od morebitnih bralcev animiral za temeljitejši razmislek o tej, vsaj s pravnega, ekonomskega in sociološkega vidika, zanimivi, a zapleteni problematiki.

V sklenjeno verigo bolj ali manj pomembnih dogodkov v zgodovini človeštva gotovo sodi dejanje, ko je prvi človek izrekel: ta palica je moja, ta kamen je moj. Tedaj se je človeštvo za dolgo, če ne za vedno, razdelilo na dve podmnžici: na lastnike in na nelastnike.

Temu zgodovinskemu dejanju je nujno sledila druga: oblikovanje trga, tržnih odnosov in vsega, kar je s trgom povezano.

Tako smo zadeli na dva pojma – lastnina in trg – ki se kot ribji koščici zatikata v grlu sleherne do sedaj znane socialistične družbe. Preden pa o tem zapišem misel več, morda še naslednje.

Če je lastnina ves čas človeške zgodovine dajala ton medčloveškim odnosom in seveda odnosom med rodovi, plemeni, narodi in končno tudi državami, pa to ne velja za trg. Ta mehanizem je bil tisočletja potisnjen na periferijo zavesti in odnosov. Brlel je kot plinski plamen v junkers pečici in šele pred kakimi 200, 300 leti vzplamtel in postal odločilno usoden pospeševalec gospodarskega in družbenega razvoja. Tedaj se država, družba in politika na novo artikulirajo in individualizirajo in gospodarskemu in družbenemu napredku na začetku tega procesa ni bilo videti konca. Toda kmalu se človeštvo sooči s cikličnimi nihanji: gospodarski rasti sledijo polomi, klasični ekonomski liberalizem začne kazati Janusov obraz. Pred kakimi 100, 150 leti nastane spet preobrat. Lastnina, trg, država, politični pluralizem – vse to je bilo tedaj od dedičev racionalizma, ki so bili trdno prepričani, da bo človeštvo skoraj odkrilo poslednjo skrivnost narave in družbe; s tem bo dana možnost za znanstveno ex ante urejanje gospodarskega in družbenega življenja, odvrženo – danes že lahko rečemo, da prerano – na smetišče zgodovine. Države in družbe, ki so se kasneje po zmagovitih socialističnih revolucijah konstituirale (prav zaradi že povedanega) kot popolne negacije prejšnjih družb, so sorazmerno hitro konzumirale revolucionarni zagon državljanov in prednosti, ki sta jih v porevolucionarni obnovi nudila politični monolitizem in centralno planiranje gospodarskega in druž-

benega življenja. Od tedaj dalje smo v teh državah priče bolj ali manj izrazitemu iskanju, kako v novo nastalih družbenoekonomskih razmerah usposobiti, restavrirati ali reafirmirati ustanove in institute, kot so država, politična demokracija itd., ter lastnina in trg, ki sta torišče našega skupnega razmisleka. Mi smo v tem dolgo celo prednjačili. Dejstvo pa je, da v tem nismo kaj prida uspeli. Razlogi so mnogoteri, a jih tu ne kaže analizirati; povečini pa so vezani na razumevanje oblasti.

Zdi pa se mi pomembno povedati, da so od proletarskih revolucij, od obstoja realsocialističnih držav, ki jih je in jih še kapitalistični svet jemlje kot latentno nevarnost lastnega obstoja, imeli in imajo po moji sodbi daleč največ koristi delavci v kapitalističnih državah, kajti te države so se pod to »grožnjo« socializirale; v njih se je vzpostavil nov odnos med delom in kapitalom, kar je v najboljših primerih privedlo do oblikovanja držav blaginje. Možnosti, da bi socialistične države od tod dalje naredile v kulturnem in civilizacijskem smislu korak naprej, se žal niso udejanile. Tako se je tudi v tem primeru usoda poigrala z revolucionarji (in celo njihovimi otroki).

No, in ker se je ob koncu šestdesetih let našega stoletja dokončno izčrpala neka paradigma razvoja, so, priznamo ali ne, socialistične države (drugače tudi kapitalistične) spet začele reformirati svoje gospodarske in družbene ustroje in v jedru tega vrenja se med nekaterimi drugimi vprašanji spet pojavlja problem lastnine in trga. Logično je torej, da se zaradi tega zopet postavlja vprašanje: ali uvajanje lastninskega pluralizma in trga ne bi pomenilo restavracije kapitalizma? Dogmatska pamet na to odgovarja z da! Ali pa je res tako?

Najprej je treba ponovno ugotoviti, da sodobne, moderne kapitalistične države niso stari liberalistični bavbavi. Te države prek visoko profesionalno vodene kreditno-monetarne, davčne, uvozno-izvozne in drugih politik, prek velikih tehnično-tehnoloških sistemov, ki jih kapitalsko ali kako drugače obvladujejo, prek državnega proračuna, blagovnih rezerv itd. povsem obvladujejo gospodarsko in družbeno življenje – torej v celoti obvladujejo področje splošnega, v potrebnem obsegu skupnega ali celo posameznega interesa. V teh državah so lastninske oblike raznotere. Državna, združna in zasebna lastnina koeksistirajo ter so distribuirane po gospodarskih subjektih na podlagi ekonomske logike, hočem reči, npr., da so v zasebni lasti le tisti proizvodni tvorci oziroma poslovni sistemi, ki v tej lastninski obliki dajejo največje želene učinke. In dalje: toliko sporna privatna lastnina podjetij je v teh državah močno podružbljena, in to zlasti prek instituta delnic. Seveda, v celoti vzeto, stvari niso tako preproste, zanesljivo pa je – in samo to sem hotel poudariti – lastnina je obvladljiva, ali s historičnim pridahom rečeno: lastnina že dolgo ni več (le) tatvina. S povedanim izražam prepričanje, da mora novo razumevanje socializma vsebovati spremenjen odnos do lastnine. Prepričan sem, da brez dejavnega lastninskega pluralizma ne bo ekonomskega napredka v socialističnih državah.

Zanimivo pa se mi zdi, da se ta čas k tej problematiki vračamo nekako bogoboječe ali eruptivno. Tako kot npr. naš proces demokratizacije spremlja marsikaj, kar nima nikakršne zveze z demokracijo, tako tudi v razpravah o lastnini v ospredje potiskajo pravni vidik, čeprav menim, da bi morala biti skladno s svetovnimi trendi v jedru našega razmišljanja ekonomski in še zlasti socialni vidik. A tako je pač, to je cena, ki jo moramo zapoznelci plačati. Dodatna škoda pa je vendar, da pretirano poudarjanje pravnega vidika lastnine sproža pri dogmatikih strahove in s tem odpor.

Kje je v teh razmišljanjih mesto družbene lastnine? Na tem mestu ne moremo razpredati o tem, zakaj so jo (smo si jo) »moralizirati«. Nujno pa je opozoriti na njeno temeljno »hibo«, na to namreč, da nima titularja. Je to res? Do nekje da, praksa nudi za to dovolj dokazov. Kljub temu, sodim, da kaže to našo »iznajdbo« varovati, le glede titularja moramo biti bolj dorečeni. Preprosto je treba reči, da so to podjetja (več je razlogov, da ta pojem ponovno uvedemo v politekonomijo in zakone), torej delavci v podjetju, ki morajo v lastnem in skupnem interesu gospodariti z zaupano jim družbeno lastnino – ti so lastniki, titularji. Mislim, da bi se stvar tudi razvila v to smer, če si mi ne bi bili v kritičnih sedemdesetih letih »izumili« še en nov izraz – grupna lastnina, grupno-lastninsko ponašanje, vse v pejorativnem pomenu besede. Tu se ne bom spuščal v to, kaj je tega treba bilo! Prepričan pa sem, da je to zavrlo normalen razvoj »družbene lastnine« kot lastninske in ne kot nelastninske kategorije, kar je danes srž kritike. Če bi pri nas kolektivi, torej podjetja, postopoma razpolagala z vse večjim dohodkom (razume se, da tudi v tem obstajajo razumne meje), ali kot pravi ustava, da bi delavci res razpolagali s pogoji in rezultati svojega dela, potem danes ne bi bili v krizi, v kakršni smo. Proces pa je bil (zaradi zavestne) – o tem sem prepričan – etatizacije gospodarskega in družbenega življenja) ravno nasproten, še zlasti od začetka osemdesetih let naprej; to zgovorno kažejo naslednji podatki o deležu gospodarstva v razporejenem dohodku:

leto 1980	64,1%
leto 1981	63,3%
leto 1982	61,4%
leto 1983	58,1%
leto 1986	51,0%

Razlašanje delavcev pa je nujno teklo sočasno z rastočim administriranjem tako, da niso ta čas združeni delavci o skoraj ničemer več odločali. Sedaj smo na točki, ko je deregulacija nujnost. Ni dvoma, da je danes družbeni lastnini znatno manj nevarno privatništvo kot država (predvsem zvezna), ki jo iz dneva v dan spreminja v državno lastnino. To pa pomeni, da se pri nas ta čas dejansko restavrirajo državnolastninski odnosi, ne pa – oziroma znatno manj – privatnolastninski; to dokazujejo (večni) varuhi socializma. Še več: privatizacije vseh vrst – od lastninskih, sivoekonomskih do duhovnega zapečkarstva, kolikor niso eksistenčna nuja vse bolj pauperiziranega naroda – so razumljiv beg pred pošastjo etatizma, ki straši ta čas po Jugoslaviji. Ljudje pač upajo, da se ji lahko (edino) tako uprejo.

Drugo, trg, kot rečeno, gre s povedanim z roko v roki. Toda ne le trg blaga in storitev, ampak tudi kapitala, vrednostnih papirjev, vse do trga delovne sile. Toda vsi ti trgi (to je treba vedeti) niso v sodobnem svetu taki, kot jih je spoznaval Marx, ampak so v mnogočem modernizirani in civilizirani. Res je sicer, da trg ni v vseh pogledih optimalen povezovalc ekonomskih subjektov, saj ima celo vrsto znanih slabosti. Toda za zdaj človeštvo ne pozna boljšega mehanizma, njegove slabosti pa večje zapolnjuje s planiranjem, kjer je to možno in racionalno, in z intervencionizmom moderne države.

Naj sklenem. Moja misel je, da brez lastninskega pluralizma in doslednega tržno-planskega gospodarskega sistema (z vsemi posledicami) ni potrebne socialistične prenov. Zna se zgoditi: naše (pa ne le naše) menca-

nje, dogmatizem, neznanje, zazrtost v preteklost itd. bodo za dolgo, če ne za vedno, kompromitirali to »večno« idejo, željo in potrebo človeštva po vzpostavitvi ekonomsko učinkovite, socialno pravične, v političnem smislu demokratične in z (živo in neživo) naravo skladne družbe, ki jo je najnaprednejša misel prejšnjega stoletja poimenovala za socialistično.

Ni nemogoče, zgodovina je lahko tudi v tem primeru učiteljica.

Ljubljana, 6. 4. 1988

Prevlada ideologije in politike nad ekonomijo se nadaljuje

Mag. Egon
Žižmond

V svetu danes prevladujeta le dva dominantna produkcijska načina: kapitalistični (centralni) in etatistični. Komparativne analize njunih ekonomskih rezultatov nedvomno dokazujejo, da so etatistična gospodarstva v primerjavi s kapitalističnimi ekonomsko inferiorna (Gregory, Stuart, 1985):

(1) Od začetka šestdesetih let etatistične dežele zaostajajo v ekonomski rasti (rast družbenega produkta) in niso uspele zmanjšati razlik v ravneh družbenega produkta na prebivalca v primerjavi s kapitalističnimi deželami.

(2) Čeprav je bila dinamika rasti glavnih inputov (dela in kapitala) po letu 1960 v obeh skupinah dežel približno enaka, so etatistična gospodarstva po tem letu imela manjšo stopnjo rasti družbenega produkta, zaradi tega so imela manjšo stopnjo rasti delovne produktivnosti, večji padec rasti kapitalne produktivnosti in počasnejšo rast totalne factorske produktivnosti.

(3) Rast družbenega produkta je v etatističnih deželah zahtevala večje žrtvovanje tekoče potrošnje (hitrejša rast investicij) kot v kapitalističnih deželah.

(4) Družbeni produkt na delavca je v kapitalističnih deželah v povprečju več kot dvakrat večji kot v etatističnih.

(5) Tudi etatistična gospodarstva niso imuna pred inflacijo, le da je ta bolj prikrita.

(6) Etatistična gospodarstva so inferiorna tudi v zunanji trgovini, saj so npr. v letu 1982 ustvarila le 9% svetovne menjave (in 21% svetovnega narodnega dohodka), medtem ko so kapitalistične dežele ustvarile v tem letu 65% svetovne menjave in 65% svetovnega narodnega dohodka.

(7) Zadolženost etatističnih držav se je med leti 1974 in 1979 večala po povprečni letni stopnji 35% in danes imajo številne vzhodnoevropske države zelo resne probleme pri servisiranju zunanjih dolgov.

(8) Etatistična gospodarstva imajo sicer nižje stopnje brezposelnosti, vendar ogromno prikrito brezposelnost.

Etatistična gospodarstva so torej po vseh kriterijih ekonomsko inferiorna v primerjavi z razvitimi deželami centralnega kapitalizma. Čeprav velja